

УДК 376-056.45

DOI <https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1-26-35>

Іван Волощук,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9300-0584>

м. Київ

Лілія Яременко,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5032-0529>

м. Київ

ОБДАРОВАНІСТЬ ТА ЇЇ ТИПОЛОГІЯ

Анотація.

Упродовж десятиліть у науковому світі послуговуються терміном «обдарованість». Науковці діагностують її, виявляють обдарованих особистостей, не дійшовши згоди стосовно суті цього психічного феномена. З одного боку, з обдарованістю пов'язують широту наявних в особистості здібностей, а з іншого – про обдарованість згадують тоді, коли стикаються з високим рівнем здібностей. З одного боку, обдарованими називають тих, хто домагається значних успіхів в академічній сфері, а з іншого – від обдарованих очікують особливих професійних звершень. З одного боку, обдарованість пов'язують з отриманими при народженні задатками, а з іншого – обдарованими називають тих, хто в ранньому віці демонструє видатні здібності.

Ключові слова: обдарованість; типи обдарованості; загальна обдарованість; спеціальна обдарованість, талант.

Свого часу Б. Теплов [1] зазначав, що успішність виконання діяльності, зокрема майстерність виконавця, залежить від наявних у нього здібностей. Учений вважав, що оперуючи окремими здібностями, неможливо розпочинати аналіз успішності виконання особистістю певної діяльності. Для використання в науковій сфері потрібно вводити інше, більш синтетичне поняття. Таким поняттям є «обдарованість», що є якісним поєднанням здібностей і від якого залежить можливість більшого чи меншого успіху у виконанні певної діяльності.

Окрім цього, Б. Теплов вважав, що обдарованість є природною передумовою здібностей. Майстерність є сукупністю знань, умінь та навичок, тобто складних систем тимчасових зв'язків, що виникають у мозку як результат навчання в широкому розумінні цього слова. Проводячи відмінності між обдарованістю, здібностями та майстерністю, ми маємо, на думку Б. Теплова, підкреслити зв'язок між ними. Від обдарованості залежить розвиток здібностей і легкість і швидкість набуття майстерності; набуття майстерності сприяє подальшому розвитку здібностей. Можна запропонувати визначення обдарованості як сукупності задатків, які становлять природну передумову розвитку здібностей.

З обдарованістю Б. Теплов пов'язував сукупність задатків, які визначають якісне поєднання здібностей, що призводить до успішного виконання діяльності. Проте окреслений підхід не був єдиним. Майже кожний психолог намагався донести до аудиторії теоретиків і практиків власне розуміння обдарованості, для чого були певні причини. Головна з них полягала в тому, що, згідно з Б. Тепловим, можна вести мову про обдарованість практично у кожній сфері людської діяльності, проте критерії ефективності останньої практично відсутні. З огляду на зазначене, визначення Б. Теплова можна трактувати лише першим кроком у з'ясуванні суті реально наявного психічного феномена.

Науковці здійснювали спроби відшукати в психіці людей, які демонстрували певні здобутки в професійній діяльності, таку ознаку, якої не було б у пересічних особистостей. Спроби виявилися даремними після чого науковці дійшли висновку, що обдаровані якісно нічим не відрізняються від пересічних. Відмінності мають кількісний характер і стосуються рівнів окремих

психічних властивостей. З цим можна було б погодитися, взявши до уваги успішну діяльність і специфічне поєднання здібностей, необхідних для неї, і додавши достатній їх рівень.

Проте дослідники обдарованості пішли іншим шляхом, намагаючись за результатами успішної діяльності в будь-якій сфері відшукати базові психічні властивості, необхідні для цього. Це призвело до того, що виникло практично стільки визначень поняття «обдарованість», скільки дослідників:

- на думку А. Фелдхузен [2], обдарованість, крім інтелектуальних здібностей, містить мотивацію;
- Дж. Рензуллі [3] обґрунтовує обдарованість як органічне поєднання інтелектуальних і творчих здібностей, а також одержимості;
- Р. Марленд [4] з обдарованістю пов'язує інтелектуальні здібності та лідерські якості;
- С. Еріксон і А. Чарнес зазначають, що обдарованість визначається не стільки інтелектуальними здібностями, скільки практичним мисленням;
- як розвиток цієї ідеї Г. Детерман і Н. Рутзатц [5] пропонують трикомпонентну концепцію обдарованості, яка охоплює загальні і спеціальні здібності та практичні уміння;
- на думку В. Шадрикова [6], обдарованість можна визначити як інтегральний прояв здібностей у цілях конкретної діяльності.

Визначення обдарованості залежно від того, скільки базових властивостей вони охоплюють, можна поділити на **дві** групи: **консервативного** і **ліберального** характеру. Терміни «консервативний» і «ліберальний» тут використовуються не в звичному політичному контексті, а відображають критерії, відповідно до яких у масиві респондентів виокремлюють групу обдарованих. Якщо наведені вище визначення можна зарахувати до групи консервативних, то класичним прикладом ліберального визначення є визначення Уїтті [7], згідно з яким обдарованими можна вважати особистостей, які володіють високим потенціалом у образотворчій діяльності, творчому письмі, соціальному лідерстві чи інших цінних видах людської діяльності.

Зазначені критерії (обмеження) можуть бути виражені двома способами. Окрім кількості базових властивостей, що беруться до уваги в процесі виявлення обдарованих особистостей, можна вводити обмеження стосовно рівня їхніх базових властивостей, необхідних і достатніх для ефективної діяльності. Класичним прикладом консервативного визначення обдарованості є визначення Л. Термена [8], згідно з яким до групи обдарованих потрібно зараховувати осіб, які за результатами тестового випробування (*Stanford-Binet Intelligence Scale*) потрапляють у верхній перший відсоток респондентів. Зрозуміло, що в ліберальних визначеннях зазначений відсоток є більшим (зазвичай 3–5 %).

Також є визначення, в яких критичною значущістю для виокремлення групи обдарованих є діапазон у 20 %. Таким широким діапазоном користуються тоді, коли відбирають групу осіб для залучення до спеціальних програм, надання їм додаткових освітніх послуг тощо. До групи ліберальних можна зарахувати, наприклад, визначення Р. Стернберга і П. Девідсона [9], які підтверджують, що обдаровані особистості в порівнянні зі звичайними однолітками володіють вищим рівнем розвитку загальних і спеціальних здібностей. Характерною ознакою таких визначень є відсутність числових значень для базових властивостей особистості.

Потрібно зазначити, що визначення обдарованості пропонувалися не лише з теоретичною метою з'ясувати суть цього складного психічного феномена, а й з практичної мети – виявити носіїв цього феномена. Досить часто прагматична мета домінувала над науковою. Це призводило до опису характерних якостей обдарованих, на основі яких можливо було відрізнити від пересічних осіб. Паралельно зі з'ясуванням суті обдарованості значна кількість праць присвячена характерологічним особливостям обдарованих особистостей, врахування яких, сприяє їх виявленню. Зокрема Ю. Гільбух [10] встановив, що обдаровані більше читають, відвідують світових і національних розділів новин і більше сконцентровані довкола соціальних проблем.

Обдаровані випереджають інших у кількості й силі сприйняття навколишніх подій і яви, адже вони більше: «вловлюють» і розуміють, бачать, чують і почувають, ніж інші в тих самих

умовах, можуть стежити одночасно за декількома подіями. З їхнього поля зору не випадають інтонації, жести, моделі поведінки інших людей. Тому, на думку Д. Гнатко [11], обдарованих нерідко порівнюють із «губкою, що всмоктує інформацію».

Обдарованих у ранньому віці відрізняє здатність простежувати причинно-наслідкові зв'язки й доходити відповідних висновків. Вони особливо захоплюються побудовою альтернативних моделей і систем. Для них характерна більш швидка передача інформації. Обдаровані мають відмінну пам'ять, що заснована на ранньому оволодінні мовою й абстрактному мисленні. Їх відрізняє здатність класифікувати й категоризувати інформацію, схильність до чітких схем і класифікацій, уміння користуватися накопиченими знаннями. Найчастіше обдарованих відрізняє значний словниковий запас, що супроводжується побудовою складних синтаксичних конструкцій, а також умінням формулювати питання. Обдаровані із задоволенням вигадують слова, що, на їхню думку, виражають власні поняття й події, віддають перевагу іграм, які вимагають активізації розумових здібностей. Обдарованих відрізняє підвищена концентрація уваги, завзятість у досягненні результату в тій сфері, що їм цікава. Згідно зі спостереженнями В. Єфроїмсона [12], багатьом із них властива розмаїтість інтересів, що іноді призводить до того, що вони починають декілька справ одночасно, а також беруться за складні завдання.

Обдарованим особистостям, як зазначає Н. Лейтес [13], властива неабияка розумова активність, схильність до застосування розумових зусиль, а також здатність до регулювання власної активності: за концентрації уваги, утриманні у свідомості намірів тощо. Обдаровані швидко мислять, готові до узагальнень, а пізнання нового викликає в них зустрічну активність, спонукає до неочікуваного перебігу думок і самостійних пошуків. У результаті такі особистості більше чують і бачать, пізнають і розуміють у порівнянні зі своїми однолітками. Більш загальна ознака обдарованих така: вони розумово розвиваються набагато швидше за однолітків і випереджають їх за рівнем розвитку (на це вказують дані *IQ*, що фіксують не рівень розвитку інтелекту, а відносний темп розвитку).

Натомість Д. Фрейзер і Пасоу [14] проаналізували характерні ознаки обдарованих, які належать до різних соціально-культурних груп і дійшли висновку, що спільними для них є: допитливість, інтелектуальна активність; прагнення до пізнання, дослідження оточуючого світу, прояв у цьому наполегливості; надчутливість до проблем, здатність бачити там, де інші не помічають; пізнавальна самостійність, постійне занурення у проблему; віддання переваги дивергентним, нетиповим, неформальним задачам із множиною варіантів відповідей; гнучкість мислення; продуктивність мислення; легкість побудови асоціацій, метафоричність мислення; уміння прогнозувати події; висока концентрація уваги; відмінна пам'ять; значний обсяг знань (що заважає творчості); здібність систематизувати досвід (колекціонування); критичність мислення; стійкість й усвідомленість інтересів; широта інтересів, «незацікленість»; перфекціонізм – тяга до досконалості, невдоволення собою; соціальна автономія – незалежність від думки оточуючих; пізнавальний егоцентризм («усі мають бути такими ж допитливими як я»); терпимість до чужих вад; керівництво й організація групових справ, прагнення до лідерства в молодшому віці, а в старшому – віддання переваг ролі «вільного художника»; змагальність; уміння бути в потрібний час у потрібному місці (удача приходить до того, хто до неї готовий); почуття гумору.

Учителі стверджують, на зазначає Н. Лук'янчук [15], що обдаровані легко висловлюють власну думку, демонструють творчі здібності, виявляють стратегічний підхід у розв'язанні проблем, діють відповідно до накресленого плану, володіють здібностями розуміння ідей із точки зору, недоступної для інших, розробляють декілька шляхів виконання завдань.

Обдаровані особистості – це ті, хто швидко міркує, може навчитися краще за інших. Особистостей, які можуть швидше за всіх розв'язати важке завдання, «блиснути» ерудицією, яких можна відправити на олімпіаду з надією на перемогу, – вважають обдарованими. Якщо ще до таких здібностей додати працьовитість, сумлінність, тоді ці особистості – немеркнуча слава педагогів, їхня надія й гордість (Однак чому вершиною їхньої кар'єри потім часто стає рядова дисертація?). Безсумнівно, це також здібності, але існує й інша обдарованість. Це обдарованість

нестандартного бачення, нешаблонного мислення, причому здібності до засвоєння людського досвіду можуть бути не такі вже й високі.

Ми говоримо про обдарованість особистості, якщо вони у своєму розвитку випереджають однолітків, легко засвоюють людський досвід. Так, Н. Лейтес [16] апелює до дитячої обдарованості, під якою розуміє особливо сприятливі внутрішні передумови для розумового розвитку, що виявляються у надзвичайній сприйнятливості до навчання й у більш виражених творчих проявах. Чи зберігається такий прискорений розумовий розвиток упродовж усього життя? Чи можна вважати, що випереджаючий розвиток у дитячому віці – це ознака особливих можливостей на все життя? Чи достатньо швидкість розумового розвитку характеризує людський інтелект? Цілком можливо, міркує Н. Лейтес, що розумові відмінності у зрілому віці суттєво залежать не від темпу розумового розвитку, а від специфічного поєднання розумових властивостей.

Обдарованість охоплює широкий спектр індивідуально-психологічних особливостей. Більшості обдарованих, як зазначає Л. Божович [17], властиві особливі риси, що відрізняють їх від більшості однолітків. Проте обдаровані, які демонструють видатні здібності в будь-якій одній сфері, іноді нічим не відрізняються від однолітків в інших відношеннях.

Зокрема А. Фелдхузен [2] аналізує визначення обдарованості та доходить висновку, що талант є більш ефективним терміном. Погоджуючись з тим, що концепція обдарованості пов'язана із загальними здібностями, авторка вказує на її обмежену користь в розумінні та навчанні особистостей зі спеціальними здібностями, у той час як талант репрезентує спеціальні здібності, що можуть стати мішенню в освітній практиці. Своєрідне поєднання здібностей, що забезпечує можливість творчого виконання якої-небудь діяльності, доцільно назвати талантом до цієї діяльності.

Потрібно зазначити, що обдарованість і талант часто використовують як синоніми, проте С. Гагн вказав на відмінності у суті цих понять: обдарованість визначається володінням нетренованими надзвичайними природними здібностями до такої міри, що дає підстави помістити особистість у верхній 10 % діапазон серед його однолітків. Зазначений автор виокремлює **чотири** домени природних здібностей: 1) інтелектуальні; 2) творчі; 3) соціоафективні; 4) сенсоромоторні. Для таланту в цій моделі пропонується цілком аналогічне визначення з тією різницею, що тут фігурують не природні здібності, а ті здібності, що піддаються систематичному розвитку.

Необхідно зазначити, що модель С. Гагна сприяє розв'язанню проблеми «спадковість – оточення» завдяки ототожненню обдарованості з генетичними атрибутами і таланту зі здібностями, що розвиваються завдяки залученню до діяльності з формуванням відповідних умінь. Уособлювати обдарованість виключно з «сирим» матеріалом, на основі якого формується талант, означає повертатися назад до ідеї про те, що генетичні фактори накладають певні обмеження, а оточення (і лише воно) розвиває здібності. Таким чином, означений талант не може бути притаманний особистості, якщо в неї відсутня обдарованість. До того ж, обдарованість лише тоді виявляється, коли вона трансформується в талант.

Отже, модель С. Гагна привносить певну ясність у проблеми, які оточують терміни «обдарованість» і «талант», ототожнюючи обдарування з потенціалом, природними здібностями, а талант – зі здібностями, що систематично формуються.

Безперечно, введення в науковий вжиток термінів «обдарованість» і «талант» є наслідком того, що поряд із висотою загального розуму існують спеціальні дарування, більше описані, ніж пояснені, біологічних основ яких ми ще не знаємо (наприклад, музичний і математичний таланти). Підсумовуючи, зазначимо, що, згідно з В. Шадриковим [6], талант є виявом інтелекту стосовно конкретної діяльності.

У наукових та освітніх колах упродовж тривалого часу ведеться дискусія з приводу того, чи є обдарованість надбанням лише вибраних. Так, М. Бубер відстоює ту точку зору, що всі особистості є певним чином обдарованими (але до різних видів діяльності). Пасоу [18] зазначає, що не буває людей, які ні до чого не здібні. Кожна людина має певну, характерну обдарованість, що забезпечує можливість успішного виконання конкретних видів діяльності. Такої ж думки

дотримувався Б. Теплов. Одним із головних завдань психології на той час, коли він працював, було фактичне вивчення окремих видів обдарованості. Проте в інтересах таких досліджень, необхідно насамперед з'ясувати деякі загальні, теоретичні питання, не претендуючи на створення теорії, а виставляючи лише цілі: визначити зміст основних понять, якими має оперувати вчення про обдарованість; відхилити деякі помилкові точки зору, що стосуються цих понять, які внаслідок своєї поширеності та звичкості могли б впливати на хід досліджень.

Серед типів обдарованості найчастіше, згідно з О. Савенковим [19], виокремлюють: *образотворчо-художню, музичну, літературну, артистичну, технічну, лідерську і спортивну*. Наведеним переліком типи обдарованості не вичерпуються. Так, Н. Сміт [20] обговорює проблему соціальної обдарованості та її характеристики. Соціальну обдарованість він визначає як виняткову здібність формувати зрілі продуктивні зв'язки та розвивати ефективні соціальні взаємодії з однолітками та іншими особистостями. В одному з досліджень обговорюється визначення поняття «емоційна обдарованість», запропоноване Р. Ропер, де наведено дані персональних спостережень, що ілюструють емоційну обдарованість: моральна чутливість, вираження співчуття, погане пристосування, лояльність, супротив переслідуванню, прощення тощо. Іннаморато [21] аналізує різні погляди на наукову обдарованість, що веде до окреслення певних контурів її розуміння. Згідно з результатами дослідження автор доходить висновку, що наукова творчість є конгломератом художніх і наукових здібностей. В одній із праць проаналізовано декілька галузей, у яких виявляється обдарованість, для того, щоб показати, що академічна обдарованість є не єдиним типом обдарованості. Натомість Дж. Рензулі [22] серед зазначених виділяє два типи обдарованості: – академічну (*schoolhouse*) і творчо-продуктивну (*creative-productive*). До того ж, Р. Стернберг [23] презентує моделі обдарованості, побудовані на засадах триархічної концепції інтелекту. Науковець виокремлює сім різних моделей обдарованості: 1) аналітик, 2) творець, 3) практик, 4) аналітичний творець, 5) аналітичний практик, 6) творчий практик, 7) довершений балансир.

Відомими є спроби, на що вказує Н. Лейтес [16], визначити види обдарувань відповідно до окремих сенсомоторних сфер, розрізняючи оптичні, акустичні й моторні схильності, беручи до уваги, які дані – *зорові, слухові або моторні* – кількісно переважають. Ці позначення досить зручні для практичної психологічної повсякденної мови. Однак підрозділи схематичні й прості. Так, мислення, що оперує переважно акустичними даними, і мислення, що оперує словесними даними, не перекривають одне одного, хоча останнє також, головним чином, базується на акустичних елементах.

Підстави для кращої класифікації дає вчення про темпераменти, що групує типи за способом мислення – наочно-предметного, мрійливо-романтичного й абстрактно-систематичного. *Абстрактно-систематичне мислення* відбувається в апперцептивному з'єднанні фактів, водночас, як романтичному мисленню властива аглютинація образів, а *наочно-предметне мислення* наближається до типу вільних асоціацій. Таким чином, можна було б виділити такі типи обдарованості: реалістичного оповідача (наочно-предметна група); фантастичного поета (романтична група); художника форми й драматичного письменника, людини логіки й догматика (формально-систематична група).

Інший основний елемент обдарованості (психічний темп, духовна рухливість) емпірично пов'язаний із темпераментом. Ми бачимо, що циклотиміки перебувають між швидкістю й повільністю, шизотиміки – між поривчастістю й тягучістю, завдяки чому створюється багатобічна, рухлива, але поверхнева обдарованість гіпоманіакального суб'єкта.

Деякі дослідники шукають кореляційний зв'язок між різними типами обдарованості. Зокрема результати статистичних досліджень Пуппе й Богена показують, що психомоторна й інтелектуальна обдарованості сильно віддалені одна від одної. Під час тестових випробувань інтелектуально обдаровані виявляються нижче пересічних респондентів у здібності до ручної праці (нанизування бісеру на нитку). У своїй основі такі замкнені спеціальні типи обдарованості мають відособлені та часто різнорідні одиничні компоненти, що можуть успадковуватися окремо або в комплексі, як у деяких музичних сімействах. Зокрема, встановлено існування помітної

кореляції між музичною й математичною обдарованістю, однак талановиті музиканти частіше бувають талановитими математиками, ніж, навпаки.

З урахуванням сказаного, не виникає сумніву щодо правомірності оперування терміном «загальна обдарованість». Проте постає питання, де проходить межа між загальною, спеціальною обдарованістю і талантом.

Проблема зв'язку між загальною та спеціальною обдарованістю привертає увагу Н. Лейтеса [16]. Науковець констатує, що розумову обдарованість часто називають загальною. У дитячому віці вона є запорукою успіху дитини у вивченні багатьох навчальних предметів (якщо не всіх). З віком питома вага спеціальних здібностей зростає і вже в початковій школі можна виокремити математиків, художників, техніків тощо. Специфічне розуміння загальної обдарованості визначено (хоча й не проведене до кінця) С. Рубінштейном [24]: «Спеціальні здібності визначають у відношенні до окремих спеціальних сфер діяльності. У контексті певних спеціальних здібностей проявляється загальна обдарованість, співвіднесена з більш загальними умовами провідних форм людської діяльності».

Дві цінні ідеї, на думку Б. Теплова, наведено в цьому положенні: *по-перше*, думка про те, що загальну обдарованість необхідно шукати всередині спеціальної обдарованості; *по-друге*, вказівка на те, що й загальна обдарованість має розглядатися у співвіднесенні з людською діяльністю. Міркуючи про музичну обдарованість, ми говоримо й про такі її боки, що утворюють властиво виконавську обдарованість на відміну, наприклад, від композиторської, і про ті, які роблять людину більш обдарованою до гри на фортепіано, ніж до гри на скрипці, і про ті, які надають можливість виконавцю більш успішно виконувати твори певного характеру й стилю. Однак поряд із цим ми говоримо й про такі боки музичної обдарованості, які стосуються будь-якої музичної діяльності, що однаково істотні для: слухання музики, виконання її, професійної діяльності композитора. Ми можемо виділити в музичній обдарованості й такі її боки, що характерні для будь-якої взагалі художньої обдарованості та зв'язані не з тим, що є особливим у музичній діяльності, а з тим, що в ній загальне з будь-якою художньою діяльністю. В обдарованості є загальне й особливе. Оскільки в різних формах діяльності є загальні моменти, тому можна говорити й про загальну обдарованість у широкому змісті, як про обдарованість до широкого кола діяльностей. Однак немає жодного наукового змісту в такому понятті «обдарованість», що, містить лише загальні ознаки, було б зовсім очищене від усіх особливих моментів, – ідеалі, до якого прагне обґрунтування Г. Штерна [25].

Підкреслюючи, що неможливо говорити про обдарованість в цілому, а лише про обдарованість до якої-небудь діяльності, Б. Теплов вважає, що ми маємо відповісти на питання: чи законне саме поняття «загальна обдарованість»? Безумовно, незаконне, якщо під загальною обдарованістю розуміють обдарованість, яка розглянута безвідносно до діяльності. Класичним прикладом такого обґрунтування поняття загальної обдарованості є штернівське поняття *Intelligenz*, як: «наскрізь формальна властивість»; «озброєність без спрямованості»; «знаряддя для всього на світі, застосовне в будь-якому напрямі, але для жодного напрямку спеціально не встановлене».

На думку Б. Теплова, підхід до проблеми обдарованості має бути прямо протилежним традиційному: проблема обдарованості є проблемою якісною, а не кількісною. Психологія повинна прагнути дати практиці способи аналізу обдарованості особистостей у різних сферах, а не методи фіксування рівня обдарованості. Адже не те головне, що одні люди більш, а інші менш обдаровані. Різні люди мають різну обдарованість, різну – не в кількісному, а в якісному відношенні. Ці якісні відмінності обдарованості виражаються не лише в тому, що одна людина обдарована в одній сфері, а інша людина – в іншій, не лише в тому, що одна людина має технічну, а інша музичну обдарованість. І не тільки в тому виражаються вони, що й у межах музичної обдарованості одна людина може мати обдарованість до композиторської діяльності, а інша – до діяльності піаніста-виконавця. Якісні відмінності обдарованості виражаються в тому, що обдарованість піаніста в різних людей є якісно різною. Аналіз таких якісних відмінностей і становить головне завдання психології обдарованості.

Центральним завданням психології обдарованості, на думку Б. Теплова, є не ранжування людей за рівнем їхньої обдарованості, а встановлення способів наукового аналізу якісних особливостей обдарованості. Головне питання має полягати не в тому, наскільки обдарована людина, а в тому, до чого вона обдарована і, які здібності в цієї людини.

Психолог Б. Теплов вважав, що неможливо говорити про обдарованість в цілому, а можна лише стверджувати обдарованість до будь-чого, тобто до певної діяльності. Ця обставина, на його думку, має особливу значущість при розгляді питання про так звану загальну обдарованість. Погоджуючись з наведеними вище міркуваннями, доречно зазначити надмірну категоричність щодо тези, що стосується загальної обдарованості. Якщо Б. Теплов мав на увазі відсутність будь-якої «абстрактної» діяльності та прив'язаної до неї загальної обдарованості, то з ним є підстави погодитися. Проте, якщо в кожному виді людської діяльності можна виокремити щось спільне та незмінне, то поняття «загальна обдарованість» видається цілком логічним і правомірним.

Не витримують критики ідеї Б. Теплова, що закладені в суть поняття «обдарованість», щодо її історичного та географічного характеру. Наявність специфічного поєднання здібностей, необхідних для успішного виконання певної діяльності, є ознакою обдарованості, що не може залежати від того, які види діяльності цінуються на певному історичному етапі певними народами чи соціальними класами, і якого рівня розвитку досягли певні види діяльності. Якщо особистість обдарована, то вона має бути визнана таким і в Європі, і в Африці. Якщо особистість була обдарована в епоху Ньютона, то вона має бути визнана такою і сьогодні.

З вимогою успішного виконання діяльності, як критерієм обдарованості, не можна не погодитися. Поняття «обдарованість» є не стільки психологічним, скільки соціальним чи, навіть, статистичним. Щоб прибрати в ньому історичну домішку, що є відображенням рівня складності різних видів діяльності та появи нових, і підсилити його науковий зміст, потрібно шукати те незмінне ядро, яке було притаманне певному виду діяльності на будь-якому етапі її історичного розвитку. Автор зазначає, що він не має наміру пропонувати теорію обдарованості, розвивати яку-небудь гіпотезу про те, якою мала б бути ця теорія. Бо тоді, коли він писав ці рядки, це завдання було не розв'язуваним. Окрім того, на думку Б. Теплова, будь-які спроби творити теорії чи гіпотези стосовно природи обдарованості при тому запасі позитивних знань, яким володіли у 40-х рр. ХХ ст., шкідливі. Теорія формується як наслідок вивчення конкретних фактів і часткових закономірностей. На той час психологія лише розпочинала таку діяльність і науково опрацьований матеріал, яким володіли на той час, був досить скромним.

Беручи до уваги зазначене вище, Б. Теплов вказує на головні недоліки в дослідженні обдарованості. Ненадійність висновків у вивченні обдарованості пояснюється вузькістю й механістичністю застосовуваних методів. Найчастіше використовуються тести з кількісними, а не якісними показниками. Недостатньо використано такі методи: біографічний, аналізу продуктів діяльності, спостережень і природного експерименту. У більшості праць розумові здібності розуміються як спадкоємні властивості; здібності, власне кажучи, ототожнюються зі вродженими задатками. Обдарованість розглядають як незмінну передумову, а не як результат розвитку. У тестовій діагностиці обдарованості під час оцінювання результатів обстеження її часто розглядають незалежно від умов розвитку.

Критичні застереження Б. Теплова спонукають поставити питання: особистості насправді обдаровані чи вони лише проявляють обдаровану поведінку? Зараз загально прийнятим є поняття обдарованості. Так, Дж. Рензулі висловлює сподівання, що в недалекому майбутньому зазначене поняття буде замінено поняттям «обдарована поведінка тих, хто має найвищий потенціал, щоб отримати найбільшу вигоду від залучення до спеціальних освітніх програм». Зазначене є логічним наслідком того прогресу, що спостерігається в пізнанні обдарованості та виявленні обдарованих. Автор констатує, що особистості, які досягли визнання, володіють високого рівня здібностями, наполегливістю в розв'язанні проблем і творчим потенціалом. Перелічені кластери якостей містять основу обдарованості. Хоча жодне твердження не може ефективно інтегрувати значне розгалуження дослідних даних, наступне визначення обдарованої поведінки

намагається узагальнити найголовніші висновки, які впливають з проаналізованих результатів: Обдарована поведінка – це поведінка, що відображає взаємодію **трьох** базових кластерів людських якостей (вище середнього рівня інтелектуальні здібності, одержимість у розв’язуванні проблем і творчість). Обдаровані особистості – це ті, хто володіє чи здатний розвинути цей набір якостей і застосовує їх до будь-якої потенційно цінної галузі людських досягнень.

Віддаючи перевагу обдарованій поведінці стосовно обдарованості як константного конструкта, Б. Теплов запропонував говорити про розвиток поведінки обдарованого в певних галузях навчання, а не про обдарованість як стійку характеристику.

Таким чином, можемо дійти таких висновків. Узагальнюючи наведені вище результати численних досліджень проблеми обдарованості, не можна не погодитися, що проблема обдарованості – це якісна проблема. Перше питання – це питання про те, *до чого* здібна особистість і *в чому* своєрідність цієї здібності? Ця якісна проблема має кількісний аспект. І з цим не можна не погодитися, як ігнорувати той факт, що в межах однієї діяльності, споріднених видів діяльності, будь-якої діяльності чи, зрештою, універсальної діяльності людини, можна виокремити спільні (чи базові) компоненти (загальні здібності), в основі яких перебуває загальна обдарованість. Насправді обдарованість є якісно-своєрідним поєднанням здібностей, а отже, якісні особливості обдарованості не можуть бути просто виведені зі здібностей, що лежать в її основі.

Проте доводиться констатувати, що, незважаючи на тривалу історію дослідження обдарованості, усталеної відповіді на перелічені виклики відсутні, як відсутня і досі усталена термінологія у цій галузі знань.

Використані літературні джерела

1. Теплов Б.М. Проблема одаренности. *Советская педагогика*. 1940. № 4–5. С. 146–155.
2. Feldhusen J.F., Sternberg R.J. A conception of giftedness. *Conceptions of giftedness*. New York : Cambridge University Press, 1986. 467 p.
3. Renzulli J.S. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. *Conceptions of giftedness*. New York : Cambridge University Press, 1986. P. 53–92.
4. Marland S.P. Education of the gifted and talented. US Congressional Report 72/5020. Warshington, DC: United States Office of Education, 1971. 5 p.
5. Detterman D.K., Ruthsatz J. Toward a more comprehensive theory of exceptional abilities. *Journal for the education of the gifted*. 1999. Vol. 22. No. 2. P. 148–158.
6. Шадриков В.Д. Способности человека. *Основные современные концепции творчества и одаренности*. Москва: Молодая гвардия, 1997. 416 с. С. 24–38.
7. Witty P.A. Who are the gifted? *Education of the gifted. Fifty-seventh Year Book of the National Society for the Study of Education*. Part 2. Chicago : University of Chicago Press, 1958. P. 41–63.
8. Terman L.M. The gifted group at mid-life: Genetic studies of genius. Vol. 5. Stanford, CA : Stanford University Press, 1959.
9. Sternberg R. Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence. Cambridge : Cambridge University Pres, 1985. 432 p.
10. Гильбух Ю. Как не убить талант. *Народное образование*. 1991. № 4. С. 15–22.
11. Гнатко М.М. Деякі особистісно-когнітивні особливості творчо обдарованих підлітків. *Педагогіка і психологія*. 2001. № 2. С. 101–108.
12. Эфроимсон В. Божий дар или естественный феномен. *Народное образование*. 1991. № 2. С. 137–145.
13. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст. Москва : Педагогика, 1971. 280 с.
14. Passow A., Frasier M.M. Towards improving identification of talent potential among minority and disadvantaged students. *Roepers Review*. 1996. Vol. 18. P. 198–202.
15. Лук'яничук Н.В. Работа з комунікативно обдарованими учнями : методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 126 с.
16. Лейтес Н.С. Возрастной подход к проблеме детской одаренности. *Основные современные концепции творчества и одаренности*. Москва : Молодая гвардия, 1997. 416 с. С. 57–66.

17. Божович Л.И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности. Москва : Междунар. пед. акад., 1995. 212 с.
18. Passow H.A. Educating the Gifted in the U.S.A. *International Review of Education*. 1960. Vol. 6. № 2. P. 141–153.
19. Савенков А.И. Одаренные дети в детском саду и школе: учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. Москва : Академия, 2000. 232 с.
20. Smith A. *The Theory of Moral Sentiments*. London, 1759. 322 p.
21. Innamoto G. Creativity in the Development of Scientific Giftedness: Educational Implication. *Roeper Review*. 1998. Vol. 21. No. 1. P. 54–59.
22. Renzulli J.S. Building the bridge between gifted education and total school improvement: Talent development research-based decision making series 9502. Storrs, CT: National Research Center on the Gifted and Talented, 1995.
23. Sternberg R.J. *Metaphors of mind: Conceptions of the nature of intelligence*. New York : Cambridge University Press, 1990.
24. Рубинштейн С.Л. Основы психологии. Москва, 1935. 480 с.
25. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы = Die differentielle Psychologie in ihren methodischen Grundlagen. Москва : Наука, 1998. 321 с.

References

1. Teplov, B.M. (1940). Problema odarennosti [The problem of giftedness]. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*. 4–5. P. 146–155.
2. Feldhusen, J.F., Sternberg, R.J. (1986). A conception of giftedness. *Conceptions of giftedness*. New York: Cambridge University Press, 467 p.
3. Renzulli, J.S. (1986). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. *Conceptions of giftedness*. New York: Cambridge University Press, P. 53–92.
4. Marland, S.P. (1971). Education of the gifted and talented. US Congressional Report 72/5020. Warshington, DC: United States Office of Education, 5 p.
5. Detterman, D.K., & Ruthsatz, J. (1999). Toward a more comprehensive theory of exceptional abilities. *Journal for the education of the gifted*. Vol. 22. No. 2. P. 148–158.
6. Shadrykov, V.D. (1997). *Sposobnosti cheloveka. Osnovnye sovremennye kontseptsii tvorchestva i odarennosti [Human abilities. The main modern concepts of creativity and giftedness]*. Moscow, 416 p.
7. Witty, P.A. (1958). Who are the gifted? Education of the gifted. *Fifty-seventh Year Book of the National Society for the Study of Education*. Part 2. Chicago: University of Chicago Press, P. 41–63.
8. Terman, L.M. (1959). The gifted group at mid-life: Genetic studies of genius. Vol. 5. Stanford, CA: Stanford University Press.
9. Sternberg, R. (1985). Beyond, IQ: A triarchic theory of human intelligence. Cambridge: Cambridge University Press, 432 p.
10. Hylbukh, Yu. (1991). Kak ne ybit talant [How not to kill talent]. *Narodnoe obrazovanie – Public education*. 4. P. 15–22.
11. Hnatko, M.M. (2001). Deiaki osobystisno-kohnityvni osoblyvosti tvorcho obdarovanykh pidlitkiv [Acts of special cognitively creative creativity of charmed children]. *Pedahohika i psykhohohiia – Pedagogy and psychology*. 2. P. 101–108.
12. Efroimson, V. (1991). Bozhii dar ili estestvennui fenomen [God's gift or natural phenomenon]. *Narodnoe obrazovanye – Public education*. 2. P. 137–145.
13. Leites, N.S. (1971). *Umstvennye sposobnosti i vozrast [Mental abilities and age]*. Moscow: Pedahohyka, 280 p.
14. Passow, A., & Frasier, M.M. (1996). Towards improving identification of talent potential among minority and disadvantaged students. *Roeper Review*. Vol. 18. P. 198–202.
15. Lukianchuk, N.V. (2014). *Robota z komunikatyvno obdarovanymy uchniamy [Robot with commercially gifted scholars]*. Kyiv. 126 p.
16. Leites, N.S. (1997). Vozrastnoi podkhod k probleme detskoj odarennosti [Age-related approach to the problem of children's giftedness.]. *Osnovnye sovremennye kontseptsii tvorchestva i odarennosti – The main modern concepts of creativity and giftedness*. Moscow, 416 p.

17. Bozhovych, L.Y. (1995). *Izbrannye psikhologicheskie trudy. Problemy formirovaniia lichnosti [Selected psychological works. Problems of personality formation]*. Moscow, 212 p.
18. Passow, H.A. (1960). Educating the Gifted in the U.S.A. *International Review of Education*. Vol. 6. No. 2. P. 141–153.
19. Savenkov, A.Y. (2000). *Odarennye deti v detskom sadu i shkole [Gifted children in kindergarten and school]*. Moscow, 232 p.
20. Smith, A. (1759). *The Theory of Moral Sentiments*. London, 322 p.
21. Innamorato, G. (1998). Creativity in the Development of Scientific Giftedness: Educational Implication. *Roeper Review*. Vol. 21. No. 1. P. 54–59.
22. Renzulli, J.S. (1995). Building the bridge between gifted education and total school improvement: Talent development research-based decision making series 9502. – Storrs, CT: National Research Center on the Gifted and Talented.
23. Sternberg, R.J. (1990). *Metaphors of mind: Conceptions of the nature of intelligence*. New York: Cambridge University Press.
24. Rubynshtein, S.L. (1935). *Osnovy psikhologii [The basics of psychology]*. Moscow. 480 p.
25. Shtern, V. (1998). *Differentsialnaia psikhologiya i ee metodicheskie osnovy [Die differentielle Psychologie in ihren methodischen Grundlagen]*. Moscow. 321 p.

Voloshchuk Ivan, Yaremenko Liliia. Giftness and its Typology.

Summary.

For decades in the scientific world, they use the term “giftedness”, diagnose it, identify gifted individuals without reaching agreement on the essence of this psychic phenomenon. On the one hand, the giftedness is associated with the breadth of the individual’s abilities. On the other hand, giftedness is spoken of when faced with a high level of ability. On the one hand, gifted are called those who achieve great success in the academic field. On the other hand, the gifted are expected to have special professional achievements. On the one hand, giftedness is associated with birth makings. On the other hand, gifted are those who show great ability at an early age.

When it comes to the types of giftedness, there is no ambiguity here. Some authors are trying to convince us that there is a general giftedness. Others completely deny it. Some authors distinguish some types of giftedness, others – completely different types. Some authors adhere to the idea of a limited number of giftedness types, while others associate a specific giftedness type with each activity. There is no less uncertainty in the justification of the connection between giftedness and talent. And all of this described chaos has been going on for more than a decade, with at least two compelling reasons: the branding of the term “giftedness” and the complexity of this psychic phenomenon, which does not allow it to be reduced to a limited number of specific mental properties.

Key words: *giftedness; types of giftedness; general giftedness; special giftedness; talent.*

Волощук И., Яременко Л. Одаренность и ее типология.

Аннотация.

На протяжении десятилетий в научном мире пользуются термином «одаренность», диагностируют ее, выявляют одаренных индивидов, не дойдя согласия относительно сути этого психического феномена. С одной стороны, с одаренностью связывают широту имеющихся у индивида способностей, а с другой стороны об одаренности ведут речь тогда, когда сталкиваются с высоким уровнем способностей.

С одной стороны, одаренными называют тех, кто добивается значительных успехов в академической сфере, а с другой – от одаренных ожидают особых профессиональных свершений. С одной стороны, одаренность связывают с полученными при рождении задатками, а с другой – одаренными называют тех, кто в раннем возрасте демонстрирует незаурядные способности.

Ключевые слова: *одаренность; типы одаренности; общая одаренность; специальная одаренность; талант.*